

Artur Sawicki, Bartosz Atroszko, Paweł Atroszko

Uwarunkowania i potencjalne konsekwencje cynicznej wrogości w perspektywie edukacyjnej

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie cynicznej wrogości jako tej zmiennej psychologicznej, która potencjalnie może okazać się zmienną kluczową z punktu widzenia problemów związanych z kształceniem i wychowaniem młodzieży. Punktem wyjścia jest założenie o fundamentalnej roli zaufania (do siebie, jak i do innych) w procesie uczenia się i w pracy, wymagającej ciągłego zdobywania nowych kompetencji. Omówione zostały zdrowotne, psychologiczne i społeczne konsekwencje cynicznej wrogości, jak również korelaty fizjologiczne i teorie dotyczące mechanizmów powstawania tej cechy osobowości. Dyskusja dotyczy destruktywnego wpływu niskiego kapitału społecznego na skuteczność procesu edukacji, wraz ze wskazaniem cynicznej wrogości jako potencjalnego czynnika wpływającego na rozwój szkodliwych postaw dotyczących nauki i pracy, których skutkiem może być między innymi niskie zaangażowanie w uczenie się lub uzależnienie od uczenia się/pracy.

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych wyzwań, z którymi muszą się zmierzyć społeczeństwa XXI wieku jest umiejętność adaptacji do ciągle zmieniających się warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych. Nieustanne zmiany są determinowane przez rozwój naukowo-technologiczny, procesy globalizacyjne, integrację gospodarczą, masowe migracje czy też wzrost automatyzacji procesów produkcji. Gospodarka potrzebuje wysoko wykształconych kadr, osób, które potrafią uczyć się szybko i skutecznie. Z kolei społeczeństwo potrzebuje aktywnych obywateli, zdolnych do samoorganizacji i potrafiących współpracować z innymi, a więc zdolnych do radzenia sobie w nieustannie

zmieniającej się rzeczywistości¹. W związku z powyższym konieczne jest badanie czynników sprzyjających rozwojowi kompetencji w zakresie uczenia się, a więc efektywnemu uczeniu się oraz związanym z tym pozytywnym postawom wobec nauki². Z punktu widzenia postaw wobec uczenia się, w dużym uproszczeniu, wyróżnić można dwa główne problemy z tym związane: pierwszy to niskie zaangażowanie uczniów i studentów w uczenie się, a drugi to nadmierne, obsesyjne, niezdrowe zaangażowanie, związane z niedawno zidentyfikowanym zjawiskiem uzależnienia od uczenia się³. O ile niskie zaangażowanie w uczenie się stanowi przedmiot dociekań naukowych od stosunkowo dawna, o tyle istnieje niewiele badań empirycznych dotyczących niezdrowych form uczenia się związanych z wewnętrznym przymusem nauki.

Uzależnienie od uczenia się definiuje się z perspektywy teorii uzależnienia od pracy (pracoholizmu) jako uzależnienie behawioralne, które charakteryzuje się jako bycie nadmiernie zaangażowanym w uczenie się, bycie zdominowanym przez niekontrolowaną motywację do uczenia się, spędzanie tak dużej ilości czasu i wysiłku na uczeniu się, że zakłóca to funkcjonowanie w innych dziedzinach życia i jest szkodliwe dla osoby lub innych osób⁴. Coraz więcej badań potwierdza ścisły związek uzależnienia od pracy/uczenia się z dysfunkcyjnym perfekcjonizmem⁵. Jest to cecha osobowości, u której

---

¹ P. Atroszko, B. Atroszko, *Kompetencje w zakresie uczenia się jako korelaty postaw obywatelskich. Komunikat z badań*, [w:] *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego. Państwo. Gospodarka. Świat*, red. J. Osiński, J. Z. Radziszewska, Warszawa 2014, s. 33–46.

² P. Atroszko, *Zachowania i postawy studentów związane z uczeniem się a determinanty rozwoju gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Zmieniający się świat. Perspektywa demograficzna, społeczna i gospodarcza*, red. J. Osiński, M. Pachocka, Warszawa 2013, s. 185–197; P. Atroszko, B. Atroszko, *Uwarunkowania postaw i zachowań studentów wobec nauki a wyzwania gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Gospodarka i polityka w badaniach młodych naukowców*, red. W. Stach, Poznań 2013, s. 11–26.

³ P. Atroszko, C. S. Andreassen, M. D. Griffiths, S. Pallesen, *Study addiction – A new area of psychological study: Conceptualization, assessment, and preliminary empirical findings*, „Journal of Behavioral Addictions”, 4 (2015), s. 75–84.

⁴ C. S. Andreassen, J. Hetland, S. Pallesen, *Psychometric assessment of workaholism measures*, „Journal of Managerial Psychology”, 29 (1) (2014), s. 7–24.

⁵ P. A. Atroszko, *Struktura uzależnienia studentów od uczenia się: wybrane czynniki ryzyka, związek ze stresem i strategiami radzenia sobie oraz funkcjonowaniem psychospołecznym*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2015; P. Atroszko, *Uzależnienie od pracy – wynik „słabej woli”, czy „potrzeba doskonałości”*, „Studia Psychologica”, 10 (2010), s. 179–194.

podłoża leży przekonanie, że popełnienie jakiegokolwiek błędu ujawnia niekompetencje i wiąże się z zagrożeniem utraty szacunku lub sympatii/miłości innych osób⁶. Ująć to można jako fundamentalny brak zaufania do samego siebie. Jednocześnie badania nad uzależnieniem od pracy sugerują, że pracoholicy to osoby, które nie delegują zadań, mają napięte relacje ze współpracownikami, charakteryzują się nadmierną potrzebą kontroli i ingerowania w pracę innych, a także cechują ich przekonania⁷ sprzyjające nadmiernej, niezdrowej rywalizacji. Sugeruje to z drugiej strony fundamentalny brak zaufania do innych ludzi związany ze zjawiskiem cynicznej wrogości.

Dotychczas nie prowadzono badań na temat związku cynicznej wrogości z uzależnieniem od uczenia się, jak również szerzej praktycznie niezbadane są powiązania tej cechy osobowości z procesem edukacji. Istnieją natomiast przesłanki, by podejrzewać, że cyniczna wrogość jest czynnikiem niesprzyjającym efektywnemu nabywaniu wiedzy. W związku z tym bardzo ważne jest poznanie uwarunkowań i potencjalnych konsekwencji cynicznej wrogości w celu zrozumienia, w jaki sposób zjawisko to może negatywnie wpływać na proces edukacji.

Zarówno procesy nauczania, jak i uczenia się wiążą się nierozzerwalnie z zaufaniem do innych osób. Skuteczna edukacja nie może obejść się bez relacji opartych na zaufaniu pomiędzy nauczycielem i uczniem. Cyniczna wrogość jest tą zmienną psychologiczną, która może się okazać czynnikiem związanym z wieloma problemami dotyczącymi wychowania oraz edukacji dzieci, młodzieży czy kształceniem dorosłych studentów. Zmienna ta wiąże się z większym poziomem stresu, gorszym stanem zdrowia, atmosferą braku zaufania i częstszymi konfliktami interpersonalnymi. Problemem może być nie tylko brak zaufania w relacji nauczyciel–uczeń, ale również brak zaufania i umiejętności współpracy w grupie rówieśniczej uczniów, czy też brak za-

⁶ K. L. Neumeister, K. K. Williams; T. L. Cross, *Perfectionism in Gifted High-School Students: Responses to Academic Challenge*, „Roeper Review”, 29 (5) (2007), s. 11–18.

⁷ R. J. Burke, *Workaholism in organizations: The role of personal beliefs and fears*, „Anxiety, Stress, and Coping”, 13 (2000), s. 53–64; B. L. Galperin, R. J. Burke, *Uncovering the relationship between workaholism and workplace destructive and constructive deviance: an exploratory study*, „International Journal of Human Resource Management”, 17 (2006), s. 331–347; P. E. Mudrack, T. J. Naughton, *The Assessment of Workaholism as Behavioral Tendencies: Scale Development and Preliminary Empirical Testing*, „International Journal of Stress Management”, 8 (2) (2001), s. 93–111.

ufania i wrogość w zespole pracowników instytucji edukacyjnej. Wiąże się to z jedną z ważnych zmiennych psychologicznych w badaniach edukacyjnych, jaką jest zaspokojenie podstawowych potrzeb, a w szczególności stopień, w jakim szkoła czy uczelnia zaspokaja potrzebę przynależności⁸. Niedawne badania wskazują na pozytywny związek radzenia sobie ze stresem polegającego na wykorzystaniu emocjonalnego i instrumentalnego wsparcia społecznego z niskim poczuciem bezradności u studentek uczelni wyższych⁹. Natomiast badania nad cynizmem wskazują na jego negatywny związek z otrzymywanym wsparciem społecznym¹⁰, co pozwala przewidywać, że osoby charakteryzujące się wysoką cyniczną wrogością mogą cechować się wyższym stopniem zarówno ogólnej bezradności, jak i bezradności związanej z uczeniem się.

Psychologiczne ujęcie cynicznej wrogości

Cyniczna wrogość jest cechą osobowości charakteryzującą się między innymi nieufnością, niezyczliwością i negatywnym nastawieniem do innych osób, sytuowaniem samego siebie w opozycji do innych osób oraz pragnieniem czynienia im szkód lub oglądania wyrządzonych im szkód¹¹. Cecha ta składa się z następujących komponentów: 1) cynizm – rozumiany jako przekonanie o tym, że ludzie w życiu kierują się przede wszystkim własnymi interesami, 2) podejrzliwość – rozumiana jako przeświadczenie o tym, że to inni ludzie są zazwyczaj źródłem niesprawiedliwości (*mistreatment*), 3) wrogi styl atrybucyjny – rozumiany jako tendencja do przypisywania innym ludziom wrogich intencji i interpretowania ich zachowań z tejże perspektywy.

---

⁸ P. Atroszko, B. Atroszko, *Academic performance of Polish students from the perspective of the Self-Determination Theory*, [w:] *EIIC – Proceedings in EIIC – The 3rd Electronic International Interdisciplinary Conference EDIS*, red. M. Mokrys, S. Badura, A. Lieskovsky, Zilina 2014, s. 286–291.

⁹ P. Atroszko, M. Wyszomirska-Góra, A. Wenta, *Coping strategies predicting hopelessness in female students – considerations for effective learning*, [w:] *EIIC – Proceedings in EIIC...*, s. 275–279.

¹⁰ S. J. Lepore, *Cynicism, social support, and cardiovascular reactivity*, „Health Psychology”, 14 (1996), s. 210–216; Y. Y. Chen, S. Gilligan, E. J. Coups, R. J. Contrada, *Hostility and perceived social support: interactive effects on cardiovascular reactivity to laboratory stressors*, „Ann Behav Med”, 29 (1) (2002), s. 37–43.

¹¹ T. W. Smith, *Hostility, Anger, Aggressiveness, and Coronary Heart Disease: An Interpersonal Perspective on Personality, Emotion, and Health*, „Journal of Personality”, 72 (6) (2004), s. 1217–1270.

Gniew, cyniczna wrogość i agresja reprezentują wspólnie jeden z najczęściej i najszerszej badanych psychologicznych czynników ryzyka chorób układu sercowo-naczyniowego i przedwczesnej śmiertelności¹². Cyniczna wrogość jest składnikiem poznawczym tej postawy, gniewem emocjonalnym, zaś agresja elementem behawioralnym. Z kolei niedawne badania wskazują na pozytywne związki uzależnienia od uczenia się z rekatywnością układu sercowo-naczyniowego w sytuacji zadaniowej związanej z byciem ocenianym na studiach¹³.

Jednym z najpopularniejszych narzędzi używanych do pomiaru cynicznej wrogości w badaniach ilościowych jest *Skala wrogości*, opublikowana przez Cooka i Medleya w 1954 roku, sprawdzająca się w pomiarze cynizmu i nieufności¹⁴. Popularność tej skali wynika z tego, że na podstawie wyników uzyskanych przy jej użyciu można skutecznie formułować predykcje dotyczące ważnych aspektów życia badanej osoby, takich jak odczuwany stres interpersonalny i występowanie konfliktów¹⁵ w życiu codziennym, bądź też odczuwany dobrostan psychiczny respondenta¹⁶. To sprawia, że jest ona jednym z najczęściej używanych narzędzi do pomiaru zmiennych psychologicznych w badaniach z obszaru zdrowia publicznego. Bardzo często używanym narzędziem jest też *Kwestionariusz agresji*, skonstruowany przez Bussa i Perry'ego na podstawie *Skali wrogości Bussa-Durkee'go* z 1957 roku. Narzędzie to mierzy następujące wymiary: doświadczanie gniewu, wrogość, agresję werbalną i agresję fizyczną¹⁷.

¹² *Ibidem*.

¹³ P. A. Atroszko, *Struktura uzależnienia studentów od uczenia się...*

¹⁴ J. C. Barefoot, I. M. Lipkus, *The assessment of anger and hostility*, [w:] *Anger, hostility, and the heart*, red. A. W. Siegman, T. W. Smith, Hillsdale 1994, s. 43–66; T. W. Smith, L. C. Gallo, *Personality traits as risk factors for physical illness*, [w:] *Handbook of health psychology*, red. A. Baum, T. Revenson, J. Singer, Hillsdale 2001, s. 139–172.

¹⁵ T. W. Smith, M. K. Pope, J. D. Sanders, K. D. Allred, J. L. O'Keefe, *Cynical hostility at home and work: Psychosocial vulnerability across domains*, „Journal of Research in Personality” 22 (1988), s. 525–548.

¹⁶ W. Mao, W. A. Bardwell, J. M. Major, J. E. Dimsdale, *Coping strategies, hostility, and depressive symptoms: A path model*, „International Journal of Behavioral Medicine”, 10 (2003), s. 331–342.

¹⁷ A. H. Buss, M. Perry, *The aggression questionnaire*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 63 (1992), s. 452–459.

Konsekwencje zdrowotne i społeczne cynicznej wrogości

W badaniu podłużnym przeprowadzonym w Finlandii na próbie ponad 2000 mężczyzn wyniki na *Skali wrogości* pozwalały przewidywać śmierć w wyniku chorób układu krążenia i zwiększoną śmiertelność po dziewięciu latach¹⁸. Wśród mężczyzn niechorujących na chorobę wieńcową wrogość wiązała się ze zwiększonym ryzykiem wystąpienia zawału serca w przyszłości. Na tej samej próbie wykazano, że częste doświadczanie gniewu wiąże się ze zwiększonym ryzykiem udaru, związek ten utrzymywał się przy kontroli innych znanych czynników ryzyka¹⁹. W badaniu prawie 800 kobiet z rozwiniętą chorobą wieńcową wykazano, że kobiety, których wyniki na *Skali wrogości* Cooka i Medleya znajdowały się w górnej ćwiartce, miały dwa razy większą szansę na doświadczenie zawału serca w przyszłości niż kobiety z dolnej ćwiartki. Związek ten utrzymywał się przy kontroli szerokiego spektrum biomedycznych, behawioralnych i demograficznych zmiennych²⁰. W reprezentatywnej próbie 400 białych i czarnych mężczyzn i kobiet w wieku 28–40 lat w trakcie badania tomograficznego wyniki wrogości sprzed 5 lat (powyżej mediany) wiązały się z dwa i pół razy większym ryzykiem wykrywalnych ubytków wapnia i dziewięć i pół razy większym ryzykiem dużych ubytków wapnia. Co więcej, związki te utrzymywały się przy kontroli czynników ryzyka biomedycznych, demograficznych czy związanych ze stylem życia²¹. Wrogość jest też predyktorem tzw. zespołu metabolicznego – zbioru wzajemnie powiązanych czynników zwiększających ryzyko rozwoju chorób miażdżycowych i cukrzycy²².

---

¹⁸ S. A. Everson, G. A. Kaplan, D. E. Goldberg, T. A. Lakka, J. Sivenius, J. T. Salonen, *Anger expression and incident stroke: prospective evidence from the Kuopio ischemic heart disease study*, „Stroke”, 30 (1999), s. 523–528.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ L. A. Chaput, S. H. Adams, J. A. Simon, R. S. Blumenthal, E. Vittinghoff, F. Lin, *Hostility predicts recurrent events among postmenopausal women with coronary heart disease*, „American Journal of Epidemiology”, 156 (2002), s. 1092–1099.

²¹ C. Iribarren, S. Sidney, D. E. Bild, K. Liu, J. H. Markovitz, J. M. Roseman, *Association of hostility with coronary artery calcification in young adults: The CARDIA study*, „Journal of the American Medical Association”, 283 (2000), s. 2546–2551.

²² R. Niaura, R. F. Todaro, L. Stroud, A. Spiro, K. Ward, S. Weiss, *Hostility, the Metabolic Syndrome, and Incident Coronary Heart Disease*, „Health Psychology”, 21 (6) (2002), s. 588–593.

Cyniczna wrogość związana jest także z silniejszą negatywną reakcją emocjonalną²³ i wyższą reaktywnością na konflikty z innymi ludźmi²⁴. W efekcie wyższa wrogość jest dobrym predyktorem problemów ze snem, następujących po konfliktach interpersonalnych. Wykazano, że osoby wrogie otrzymują mniej wsparcia społecznego²⁵ i doświadczają więcej negatywnego nastawienia w swoim środowisku pracy²⁶. Co więcej, obiektywnie otrzymywane wsparcie ma słabsze oddziaływanie zarówno psychologiczne, jak i fizjologiczne, zmniejszając jego typowe korzyści. Wrogość i wrogi styl atrybucyjny prowadzą do gniewu i innych negatywnych emocji, które z kolei mogą prowadzić do aktywizacji komponentu behawioralnego takiej postawy – agresji i jej pochodnych. Oczywiście prowadzi to do negatywnych reakcji środowiska, co skutkuje wzajemnie niechętnymi lub nawet wrogimi interakcjami. Efektem końcowym jest środowisko społeczne, zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie – mniej wspierające i bardziej stresujące. Proces ten uzyskał poparcie w danych eksperymentalnych²⁷.

Przy rozważaniu powiązań wrogości i jej pochodnych z reakcjami stresowymi nie sposób pominąć rodzaju stresora. Wykazywano, że silniejsza (w porównaniu z osobami niewrogimi) reakcja stresowa osób wrogich występowała jedynie w sytuacjach społecznych, nie występowała jednak przy stresorach niespołecznych, używanych często do badania reaktywności, takich jak zadania matematyczne²⁸. Badania wykazały, że osoby osiągające wyższe wyniki na skalach wrogości z mniejszą trafnością oceniały emocje na

²³ I. Brissette, S. Cohen, *The contribution of individual differences in hostility to the associations between daily interpersonal conflict, affect, and sleep*, „Personality and Social Psychology Bulletin”, 28 (2002), s. 1265–1274.

²⁴ K. Räikkönen, K. A. Matthews, J. S. Flory, J. F. Owens, *The effects of hostility on ambulatory blood pressure and mood during daily living in health adults*, „Health Psychology”, 18 (1999), s. 44–52.

²⁵ E. G. Benetsch, A. J. Christensen, L. McKelvey, *Hostility, social support, and ambulatory cardiovascular activity*, „Journal of Behavioral Medicine”, 20 (1997), s. 163–176.

²⁶ B. S. McCann, J. Russo, G. Benjamin, H. Andrew, *Hostility, social support, and perceptions of work*, „Journal of Occupational Health Psychology”, 2 (1997), s. 175–185.

²⁷ T. W. Smith, J. D. Sanders, J. F. Alexander, *What does the Cook and Medley Hostility Scale measure?: Affect, behavior, and attributions in the marital context*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 58 (1990), s. 699–708.

²⁸ T. W. Smith, *Hostility and health: Current status of a psychosomatic hypothesis*, „Health Psychology”, 11 (1992), s. 139–150.

podstawie zdjęć. Wrodzy mężczyźni częściej skłaniali się ku interpretacji wyrazu twarzy jako wyrażającej negatywny afekt²⁹. Wykazywano również, że po nieprzyjawnie prowadzonym wywiadzie, osoby wrogie odbierały więcej niechęci ze strony badacza w porównaniu z ocenami tej niezyczliwości dokonanymi przez niezależnych obserwatorów³⁰. Może to mieć szczególne znaczenie z perspektywy badań nad związkiem cynicznej wrogości z procesami edukacyjnymi, w szczególności jej kosztów fizjologicznych i psychospołecznych w kontekście uczenia się.

Korelaty fizjologiczne i potencjalne mechanizmy powstawania cynicznej wrogości

W modelu reaktywności psychofizjologicznej zwraca się szczególną uwagę na zwiększoną aktywność współczulnego układu nerwowego u osób wrogich³¹. Przykładem jest tu wysoka reaktywność na stres układu sercowo-naczyniowego (wyższe ciśnienie krwi, przyspieszone bicie serca) i neuroendokrynalnego (adrenalina, noradrenalina i kortyzol). Wykazywano związek wrogości z procesami wpływającymi na poziom serotoniny w mózgu³². Badano również rolę testosteronu jako moderatora zachowań agresywnych³³. Dowiedziano również, że testosteron pełni rolę mediacyjną w sferze poznawczej, w tym przy procesach atrybucyjnych związanych z interpretowaniem fizycznych i psychologicznych zagrożeń własnego statusu i reakcji na prowokacje. Istnieją również teorie dotyczące genetycznych przyczyn wrogości i gniewu.

Zarówno przyczyny, jak i efekty wrogości tłumaczy się również, używając modelu cyklu transakcyjnego, w którym to osobowość i środowisko jed-

---

²⁹ K. T. Larkin, R. R. Martin, S. E. McClain, *Cynical hostility and the accuracy of decoding facial expressions of emotions*, „Journal of Behavioral Medicine”, 25 (2002), s. 286–292.

³⁰ P. Hall, K. Davidson, *The misperception of aggression in behaviorally hostile men*, „Cognitive Therapy and Research”, 20 (1996), s. 377–389.

³¹ T. W. Smith, *op. cit.*, s. 4.

³² C. S. Carver, C. J. Miller, *Relations of serotonin function to personality: Current views and a key methodological issue*, „Psychiatry Research”, 144 (2006), s. 1–15.

³³ J. Archer, *Testosterone and human aggression: An evaluation of the challenge hypothesis*, „Neuroscience and Biobehavioral Reviews”, 30 (2006), s. 319–412.

nostki są ściśle współzależne³⁴. Osoby cynicznie wrogie doświadczają wielu negatywnych emocji, które determinują ich zewnętrzne zachowania. Zachowania te wywołują negatywne emocje u innych osób i wywierają wpływ na reakcje i zachowania tych osób. W ten sposób kształtuje się specyficzne środowisko osób cynicznie wrogich, środowisko pozbawione wzajemnego zaufania i życzliwości. W taki sposób osobowość osoby rozwija pewien sposób funkcjonowania w społeczeństwie, który wywołuje określone reakcje u innych osób w ciągłym, dynamicznym procesie transakcyjnym³⁵.

Powtarzane w różnych sytuacjach cykle transakcyjne wpływają na osobowość, związki międzyludzkie i inne doświadczenia społeczne, co jest samonapędzającym się procesem, mającym znaczenie między innymi dla zdrowia³⁶. Przykładowo, pozytywne doświadczenia we wczesnym dzieciństwie prowadzą do utworzenia ciepłego, ufnego i ugodowego stylu relacji z innymi. W dłuższej perspektywie czasowej seria takich cykli transakcyjnych prowadzi do życia w środowisku wpływającym na zdrowie pozytywnie (mniej konfliktów, więcej wsparcia i zażyłości z innymi). Negatywne doświadczenia we wczesnym dzieciństwie mogą prowadzić do negatywnych schematów siebie, innych i relacji, a także nieufnego, zimnego stylu interpersonalnego, co poprzez serię takich cykli transakcyjnych w dłuższej perspektywie prowadzi do życia w środowisku mającym zły wpływ na zdrowie (izolacja, konflikty i niskie wsparcie społeczne).

Przykładowym efektem takiego mechanizmu jest fakt, że doświadczenia rodzinne są źródłem wrogości w przyszłości. Wiadomo, że dzieci doświadczające silnych stresorów w domu częściej mają wrogi styl atrybucyjny w przyszłości, również wobec rówieśników³⁷. Innym przykładem jest związek między natężeniem konfliktów ojców z dorastającymi synami a cyniczną wrogością synów w późniejszym życiu. Wychowanie nie jest jednak jedynym źródłem cynicznej wrogości. Również dorosła, w pełni ukształtowana osoba

³⁴ L. C. Gallo, T. W. Smith, *Patterns of hostility and social support: Conceptualizing psychosocial risk factors as a characteristic of the person and the environment*, „Journal of Research in Personality”, 33 (1999), s. 281–310.

³⁵ A. L. Pincus, E. B. Ansell, *Interpersonal theory of personality*, [w:] *Handbook of psychology Personality and Social Psychology*, red. T. Millon, M. J. Lerner, Vol. 5, NJ Hoboken 2003, s. 209–229.

³⁶ T. W. Smith, A. Spiro, *Personality, health, and aging: Prolegomenon for the next generation*, „Journal of Research in Personality”, 36 (2002), s. 363–394.

³⁷ J. M. Price, K. Glad, *Hostile attributional tendencies in maltreated children*, „Journal of Abnormal Child Psychology”, 31 (2003), s. 329–343.

może w wyniku traumy wykształcić w sobie zarówno nieufność, jak i inne aspekty wrogości. Przykładem mogą być weterani wojenni, którzy przy nieklinicznych nawet poziomach symptomów PTSD wykazują więcej gniewu i wrogości³⁸. Gallo i Smith opisali wrogość jako cechę będącą kombinacją niskiego poczucia wspólnotowości i wysokiego poziomu neurotyzmu³⁹. Osobowość mierzona pięciowymiarowym kwestionariuszem wyjaśnia około 18–20% wariacji cynicznej wrogości. Dodatkowo, gniew związany jest przede wszystkim z neurotyzmem, a nieufność i konfrontacyjne nastawienie głównie z niskim poziomem ugodowości⁴⁰.

Jedną z podstawowych i stałych różnic demograficznych jest fakt, że u kobiet odnotowuje się niższe wyniki na skalach cynicznej wrogości i agresji. Przykładowo mają one niższe wyniki na skali *Cynicznej wrogości* w każdej grupie wiekowej w badaniach na reprezentatywnej próbie ogólnokrajowej w Stanach Zjednoczonych⁴¹. Takie wyniki są zgodne ze stereotypową rolą kobiet w społeczeństwie i z utożsamianiem kobiet z życiem rodzinnym (wspólnotowość i pozytywne relacje z innymi)⁴². Kolejnym częstym trendem jest krzywoliniowy związek cynicznej wrogości i wieku⁴³. Poziom cynicznej wrogości mocno spada między okresem dojrzewania a dorosłością, jednak wzrasta nieco po sześćdziesiątym roku życia. Wykazano jasne różnice wyników w skali *Cynicznej wrogości* między różnymi grupami etnicznymi, gdzie

---

³⁸ M. Jakupcak, D. Conybeare, L. Phelps, S. Hunt, H. A. Holmes, B. Felker, *Anger, hostility, and aggression among Iraq and Afghanistan War veterans reporting PTSD and subthreshold PTSD*, „Journal of Traumatic Stress”, 20 (2007), s. 945–954; J. C. Beckham, P. S. Calhoun, D. M. Glenn, J. C. Barefoot, *Posttraumatic stress disorder, hostility, and health in women: A review of current research*, „Annals of Behavioral Medicine” 24 (2002), s. 219–228.

³⁹ L. C. Gallo, T. W. Smith, *Construct validation of health-relevant personality traits: Interpersonal circumplex and Five-factor model analyses of the Aggression Questionnaire*, „International Journal of Behavioral Medicine”, 5 (1998), s. 129–147.

⁴⁰ J. Sanz, M. P. Garcí a-Vera, I. Magan, *Anger and hostility from the perspective of the Big Five personality model*, „Scandinavian Journal of Psychology”, 51 (2010), s. 262–270.

⁴¹ J. C. Barefoot, B. L. Peterson, W. G. Dahlstrom, I. C. Siegler, N. B. Anderson, R. B. Williams, *Hostility patterns and health implications: Correlates of Cook–Medley scores in a national survey*, „Health Psychology”, 10 (1991), s. 18–24.

⁴² V. S. Helgeson, *Relation of agency and communion to well-being: Evidence and potential explanations*, „Psychological Bulletin”, 116 (1994), s. 412–428.

⁴³ W. M. Swenson, J. S. Pearson, D. Osbourne, *An MMPI sourcebook: Basic item, scale, and pattern data on 50,000 medical patients*, Minneapolis 1973.

mniejszości charakteryzowały się wyższymi wynikami⁴⁴. Ta różnica była konsekwentnie wykazywana w kolejnych badaniach. Przyjmuje się, że może być ona wynikiem doświadczanej dyskryminacji i trudności ekonomicznych, które utrudniają rozwój bardziej zrównoważonych stylów atrybucyjnych osób z mniejszości etnicznych.

Wielokrotne badania⁴⁵ ukazywały ujemny związek wrogości z dochodem i wykształceniem. Bardzo ważnym predyktorem wrogości w przyszłości jest status socjoekonomiczny osoby w dzieciństwie⁴⁶, co pokazuje, jak ważny dla rozwoju osobowości jest ten etap życia. Ma to duże znaczenie ze względu wielokrotnie wykazywany związek statusu socjoekonomicznego z wynikami w nauce dzieci⁴⁷ i młodzieży, a także na niedawne wyniki badań wskazujące na związek statusu socjoekonomicznego z postawami i zachowaniami związanymi z uczeniem się wśród studentów⁴⁸.

Podsumowanie

Z perspektywy edukacyjnej cyniczna wrogość jest tą cechą, która może prowadzić do niszczenia kapitału społecznego i potencjału młodych ludzi. Jest to niebezpieczne zjawisko, zwłaszcza jeśli uświadomimy sobie, że młodzi ludzie potrzebują umiejętności współpracy z innymi również po to, by odnaleźć się na rynku pracy i wykonywać swoje podstawowe obowiązki za-

⁴⁴ J. C. Barefoot, *op. cit.*, s. 9.

⁴⁵ *Ibidem*; L. Scherwitz, L. Perkins, M. Chesney, G. Hughes, *Cook–Medley Hostility Scale and subsets: Relationship to demographic and psychosocial characteristics in young adults in the CARDIA Study*, „Psychosomatic Medicine”, 53 (1991), s. 36–49.

⁴⁶ S. Harper, J. Lynch, W. L. Hsu, S. A. Everson, M. M. Hillemeier, T. E. Raghunathan, *Life course socioeconomic conditions and adult psychosocial functioning*, „International Journal of Epidemiology”, 31 (2002), s. 391–403.

⁴⁷ R. Borowicz, *Nierówności społeczne w dostępie do wykształcenia. Casus Suwalszczyzny*, Olecko 2000; Z. Kwieciński, *Wykluczanie*, Toruń 2002; R. J. Coley, *An uneven start: Indicators of inequality in school readiness*, Princeton 2002; P. L. Morgan., G. Farkas., M. M. Hillemeier, S. Maczuga, *Risk factors for learning-related behavior problems at 24 months of age: Population-based estimates*, „Journal of Abnormal Child Psychology”, 37 (1996), s. 401–413.

⁴⁸ P. Atroszko, *Relationship between financial resources and home environment and students' learning-related attitudes, beliefs and behaviors*, „Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research”, 3 (2) (2013), s. 7–10; B. Atroszko, P. Atroszko, *Sytuacja materialna studentów, zaangażowanie i samoskuteczność w zakresie nauki a kompulsja uczenia się*, „Przegląd Pedagogiczny”, 2 (2013), s. 45–53.

wodowe. Brak tej umiejętności może być czynnikiem determinującym wykluczenie społeczne.

Osobom o wysokim poziomie cynicznej wrogości brakuje zaufania do innych osób, a świat postrzegany jest jako miejsce wrogie, gdzie każdy martwi się tylko o swój interes. Taka postawa może prowadzić do konfliktów, roszczeniowości i gorszych relacji, zarówno z osobami bliskimi, jak i z obcymi. Cecha ta wpływa negatywnie na jakość życia, zarówno ze strony psychologicznej, jak i fizycznej. Osoby wrogie żyją, myśląc przez większość czasu, że ktoś chce je wykorzystać, ktoś chce im wyrządzić szkodę itp. Tego typu postawy ukierunkowują energię i uwagę osoby na zachowania obronne, co można uznać za marnotrawienie potencjału młodych ludzi. Warto zaznaczyć, że dla osób cynicznie wrogich konflikty z innymi ludźmi są bardziej destrukcyjne niż dla innych ludzi, a to z powodu wyższej reaktywności organizmu na stres w relacjach z innymi, a także z powodu mniejszego wsparcia ze strony innych.

W związku z procesami globalizacyjnymi szeroko zakrojona współpraca między ludźmi, instytucjami, przedsiębiorstwami, uczelniami i państwami bardziej niż kiedykolwiek w historii staje się kluczowym czynnikiem rozwoju społeczeństwa, w szczególności rozwoju naukowego i gospodarczego. Gospodarka oparta na wiedzy i społeczeństwo wiedzy potrzebują ludzi szybko i efektywnie uczących się, którzy natychmiastowo będą potrafili dostosować się do zmieniającego się otoczenia.

Edukacja ma charakter społeczny i zakłada interakcje z innymi ludźmi. Owocna współpraca, rozwój, zdrowie i szczęście bazują na zaufaniu, zarówno do innych ludzi, jak i do samego siebie. Coraz więcej badań potwierdza wysoce destruktywne konsekwencje braku zaufania społecznego dla funkcjonowania społeczeństw⁴⁹. Cyniczna wrogość rozumiana jako fundamentalny brak zaufania do innych ludzi wydaje się bardzo istotną, aczkolwiek słabo przebadaną zmienną w obszarze badań edukacyjnych. Dotychczasowe badania w kontekście edukacyjnym koncentrowały się bardziej na roli dysfunkcyjnego perfekcjonizmu, który może być rozumiany jako brak zaufania do samego siebie. Konstrukcja ta jest ściśle związana ze zjawiskiem uzależnienia od uczenia się jako nadmiernego niekontrolowanego zaangażowania w uczenie się, prowadzącego do zakłócenia funkcjonowania osoby w innych sferach

---

⁴⁹ E. Uslaner, *Producing and Consuming Trust*, „Political Science Quarterly”, 115 (4) (2000).

życia. Znaczna część dotychczasowych badań koncentrowała się głównie na skutkach zdrowotnych cynicznej wrogości w populacjach osób starszych. W związku z tym konieczne są szeroko zakrojone systematyczne badania dotyczące związku cynicznej wrogości ze skutecznym uczeniem się, z uzależnieniem od uczenia się, uwarunkowań cynicznej wrogości wśród uczniów i studentów, a także jej konsekwencji dla funkcjonowania psychospołecznego młodych ludzi.

Bibliografia

- Andreassen C. S., Hetland J., Pallesen S., *Psychometric assessment of workaholism measures*, „Journal of Managerial Psychology” 29(1) (2014).
- Archer J., *Testosterone and human aggression: An evaluation of the challenge hypothesis*, „Neuroscience and Biobehavioral Reviews” 30 (2006).
- Atroszko P., *Relationship between financial resources and home environment and students' learning-related attitudes, beliefs and behaviors*, „Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research”, 3 (2) (2013).
- Atroszko P. A., *Struktura uzależnienia studentów od uczenia się: wybrane czynniki ryzyka, związek ze stresem i strategiami radzenia sobie oraz funkcjonowaniem psychospołecznym*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2015.
- Atroszko P., *Uzależnienie od pracy – wynik „słabej woli”, czy „potrzeba doskonałości*, „Studia Psychologica”, 10 (2010).
- Atroszko P., *Zachowania i postawy studentów związane z uczeniem się a determinanty rozwoju gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Zmieniający się świat. Perspektywa demograficzna, społeczna i gospodarcza*, red. J. Osiński, M. Pachocka, Warszawa 2013.
- Atroszko P., Andreassen C. S., Griffiths M. D., Pallesen S., *Study addiction - A new area of psychological study: Conceptualization, assessment, and preliminary empirical findings*, „Journal of Behavioral Addictions”, 4 (2015).
- Atroszko P., Atroszko B., *Academic performance of Polish students from the perspective of the Self-Determination Theory*, [w:] *EIIC – Proceedings in EIIC – The 3rd Electronic International Interdisciplin-*

- ary Conference EDIS*, red. M. Mokrys, S. Badura, A. Lieskovsky, Zilina 2014.
- Atroszko P., Atroszko B., *Kompetencje w zakresie uczenia się jako korelaty postaw obywatelskich. Komunikat z badań*, [w:] *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego. Państwo. Gospodarka. Świat*, red. J. Osiński, J. Z. Radziszewska, Warszawa 2014.
- Atroszko B., Atroszko P., *Sytuacja materialna studentów, zaangażowanie i samoskuteczność w zakresie nauki a kompulsja uczenia się*, „Przełęcz Pedagogiczny”, 2 (2013), s. 45–53.
- Atroszko P., Atroszko B., *Uwarunkowania postaw i zachowań studentów wobec nauki a wyzwania gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Gospodarka i polityka w badaniach młodych naukowców*, red. W. Stach, Poznań 2013.
- Atroszko P., Wyszomirska-Góra M., Wenta A., *Coping strategies predicting hopelessness in female students – considerations for effective learning*, [w:] *EIIC – Proceedings in EIIC – The 3rd Electronic International Interdisciplinary Conference*, red. M. Mokrys, S. Badura, A. Lieskovsky, Zilina 2014.
- Barefoot J. C., Lipkus I. M., *The assessment of anger and hostility*, [w:] *Anger, hostility, and the heart*, red. A. W. Siegman, T. W. Smith, Hillsdale 1994.
- Barefoot J. C., Peterson B. L., Dahlstrom W. G., Siegler I. C., Anderson N. B., Williams R. B., *Hostility patterns and health implications: Correlates of Cook–Medley scores in a national survey*, „Health Psychology”, 10 (1991).
- Beckham J. C., Calhoun P. S., Glenn D. M., Barefoot J. C., *Posttraumatic stress disorder, hostility, and health in women: A review of current research*, „Annals of Behavioral Medicine”, 24 (2002).
- Benotsch E. G., Christensen A. J., McKelvey L., *Hostility, social support, and ambulatory cardiovascular activity*, „Journal of Behavioral Medicine”, 20 (1997).
- Borowicz R., *Nierówności społeczne w dostępie do wykształcenia. Casus Suwalszczyzny*, Olecko 2000.
- Brisette I., Cohen S., *The contribution of individual differences in hostility to the associations between daily interpersonal conflict, affect, and sleep*, „Personality and Social Psychology Bulletin”, 28 (2002).

- Burke R. J., *Workaholism in organizations: The role of personal beliefs and fears*, „Anxiety, Stress, and Coping”, 13 (2000).
- Buss A. H., Perry M., *The aggression questionnaire*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 63 (1992), s. 452–459.
- Carver C. S., Miller C. J., *Relations of serotonin function to personality: Current views and a key methodological issue*, „Psychiatry Research”, 144 (2006).
- Chaput L. A., Adams S. H., Simon J. A., Blumenthal R. S., Vittinghoff E., Lin F., *Hostility predicts recurrent events among postmenopausal women with coronary heart disease*, „American Journal of Epidemiology”, 156 (2002).
- Chen Y.Y., Gilligan S., Coups E. J., Contrada R. J., *Hostility and perceived social support: interactive effects on cardiovascular reactivity to laboratory stressors*, „Ann. Behav. Med.”, 29 (1) (2002).
- Coley R. J., *An uneven start: Indicators of inequality in school readiness*, Princeton 2002.
- Everson S. A., Kaplan G. A., Goldberg D. E., Lakka T. A., Sivenius J., Salonen J. T., *Anger expression and incident stroke: prospective evidence from the Kuopio ischemic heart disease study*, „Stroke”, 30 (1999).
- Gallo L. C., Smith T. W., *Construct validation of health-relevant personality traits: Interpersonal circumplex and Five-factor model analyses of the Aggression Questionnaire*, „International Journal of Behavioral Medicine”, 5 (1998).
- Gallo L. C., Smith T. W., *Patterns of hostility and social support: Conceptualizing psychosocial risk factors as a characteristic of the person and the environment*, „Journal of Research in Personality”, 33 (1999).
- Galperin B. L., Burke R. J., *Uncovering the relationship between workaholism and workplace destructive and constructive deviance: an exploratory study*, „International Journal of Human Resource Management”, 17 (2006).
- Hall P., Davidson K., *The misperception of aggression in behaviorally hostile men*, „Cognitive Therapy and Research”, 20 (1996).
- Harper S., Lynch J., Hsu W. L., Everson S. A., Hillemeier M. M., Raghunathan T. E., *Life course socioeconomic conditions and adult psy-*

- chosocial functioning*, „International Journal of Epidemiology”, 31 (2002).
- Helgeson V. S., *Relation of agency and communion to well-being: Evidence and potential explanations*, „Psychological Bulletin”, 116 (1994).
- Iribarren C., Sidney S., Bild D. E., Liu K., Markovitz J. H., Roseman J. M., *Association of hostility with coronary artery calcification in young adults: The CARDIA study*, „Journal of the American Medical Association”, 283 (2000).
- Jakupcak M., Conybeare D., Phelps L., Hunt S., Holmes H. A., Felker B., *Anger, hostility, and aggression among Iraq and Afghanistan War veterans reporting PTSD and subthreshold PTSD*, „Journal of Traumatic Stress”, 20 (2007).
- Kwieciński Z., *Wykluczanie*, Toruń 2002.
- Larkin K. T., Martin R. R., McClain S. E., *Cynical hostility and the accuracy of decoding facial expressions of emotions*, „Journal of Behavioral Medicine”, 25 (2002).
- Lepore S. J., *Cynicism, social support, and cardiovascular reactivity*, „Health Psychology”, 14 (1996).
- Mao W., Bardwell W. A., Major J. M., Dimsdale J. E., *Coping strategies, hostility, and depressive symptoms: A path model*, „International Journal of Behavioral Medicine”, 10 (2003).
- McCann B. S., Russo J., Benjamin G., Andrew H., *Hostility, social support, and perceptions of work*, „Journal of Occupational Health Psychology”, 2 (1997).
- Morgan P. L., Farkas G., Hillemeier M. M., Maczuga S., *Risk factors for learning-related behavior problems at 24 months of age: Population-based estimates*, „Journal of Abnormal Child Psychology”, 37 (1996).
- Mudrack P. E., Naughton T. J., *The Assessment of Workaholism as Behavioral Tendencies: Scale Development and Preliminary Empirical Testing*, „International Journal of Stress Management”, 8 (2) (2001).
- Neumeister K. L., Williams K. K., Cross T. L., *Perfectionism in Gifted High-School Students: Responses to Academic Challenge*, „Roeper Review”, 29 (5) (2007).

- Niaura R., Todaro R. F., Stroud L., Spiro A., Ward K., Weiss S., *Hostility, the Metabolic Syndrome, and Incident Coronary Heart Disease*, „Health Psychology”, 21 (6) (2002).
- Pincus A. L., Ansell E. B., *Interpersonal theory of personality*, [w:] *Handbook of psychology Personality and social psychology*, red. T. Millon, M. J. Lerner, Vol. 5, NJ Hoboken 2003.
- Price J. M., Glad K., *Hostile attributional tendencies in maltreated children*, „Journal of Abnormal Child Psychology”, 31 (2003).
- Räikkönen K., Matthews K. A., Flory J. S., Owens J. F., *The effects of hostility on ambulatory blood pressure and mood during daily living in health adults*, „Health Psychology”, 18 (1999).
- Sanz J., Garcí a-Vera M. P., Magan I., *Anger and hostility from the perspective of the Big Five personality model*, „Scandinavian Journal of Psychology”, 51 (2010).
- Scherwitz L., Perkins L., Chesney M., Hughes G., *Cook–Medley Hostility Scale and subsets: Relationship to demographic and psychosocial characteristics in young adults in the CARDIA Study*, „Psychosomatic Medicine”, 53 (1991).
- Smith T. W., *Hostility and health: Current status of a psychosomatic hypothesis*, „Health Psychology”, 11 (1992).
- Smith T. W., *Hostility, Anger, Aggressiveness, and Coronary Heart Disease: An Interpersonal Perspective on Personality, Emotion, and Health*, „Journal of Personality”, 72 (6) (2004).
- Smith T. W., Gallo L. C., *Personality traits as risk factors for physical illness*, [w:] *Handbook of health psychology*, red. A. Baum, T. Revenson, J. Singer, Hillsdale 2001.
- Smith T. W., Pope M. K., Sanders J. D., Allred K. D., O’Keefe J. L., *Cynical hostility at home and work: Psychosocial vulnerability across domains*, „Journal of Research in Personality”, 22 (1988).
- Smith T. W., Sanders J. D., Alexander J. F., *What does the Cook and Medley Hostility Scale measure?: Affect, behavior, and attributions in the marital context*, „Journal of Personality and Social Psychology”, 58 (1990).
- Smith T. W., Spiro A., *Personality, health, and aging: Prolegomenon for the next generation*, „Journal of Research in Personality”, 36 (2002).

Swenson W. M., Pearson J. S., Osbourne D., *An MMPI sourcebook: Basic item, scale, and pattern data on 50,000 medical patients*, Minneapolis 1973.

Uslaner E., *Producing and Consuming Trust*, „Political Science Quarterly” 115 (4) (2000).